

Ο ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ
ΤΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ
ΤΟ 1874

από τον αρχιδούκα της αυστριακής Αυλής

LUDWIG SALVATOR

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΜΑΡΙΑ ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Αθήνα 2009

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο αρχιδούκας Ludwig Salvator και το έργο του *Ο περίπλους του Κορινθιακού κόλπου*

Φιλομαθής φυσιοδίφης, περιοδεύων ερευνητής, άοκνος εθνογράφος, δεξιότατος ιχνογράφος και ζωγράφος, πολύγλωσσος, δεινός θαλασσοπόρος, πολυγραφότατος συγγραφέας κι ακαταπόνητος ταξιδιώτης, πάντοτε πολυάσχολος, ο πολυτάλαντος κι ιδιόρρυθμος Αυστριακός αριστοκράτης, αρχιδούκας Ludwig Salvator, είναι αναμφίβολα μια ιδιαίζουσα προσωπικότητα κι ένας αξιοπρόσεκτος περιηγητής του τέλους του 19ου αιώνα.

Γεννήθηκε στις 4 Αυγούστου 1847 στο Palazzo Pitti στη Φλωρεντία. Ήταν ο τρίτος γιος του μεγάλου δούκα της Τοσκάνης Λεοπόλδου Β΄ και της μεγάλης δούκισσας Μαρίας Αντωνιέτας, του γένους των Βουρβώνων, Ναπολιτάνας πριγκίπισσας των δύο Σικελιών. Από τα δέκα γεννηθέντα τέκνα τού ηγεμονικού αυτού γάμου, τέσσερα μόνο επέζησαν: ο διάδοχος στον τοσκανικό θρόνο Φερδινάνδος Δ΄, αδελφός του αρχιδούκα μας· ο ίδιος, που βαπτίστηκε Ludwig Salvator Maria Joseph Johann Baptist Dominik Rainer Ferdinand Karl Zenobius Antonius· και οι δύο αδελφές του, αρχιδούκισσες Μαρία Ισαβέλλα και Μαρία Λουίζα. Μετά την ενοποίηση της Ιταλίας και την εκδίωξη των Αψβούργων από την Τοσκάνη (1859), ο Λεοπόλδος εγκαθίσταται με την οικογένειά του στον οικογενειακό τους πύργο, στο Brandeis an der Elbe της Βοημίας, βόρεια της Πράγας.

Είκοσι χρονών ο Ludwig Salvator αρχίζει με πάθος σπουδές στη Βιέννη και συνεχίζει αργότερα στην Πράγα, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στις φυσικές επιστήμες, τις γλώσσες, την ιστορία, τη γεωγραφία και το σχέδιο, ενώ ταξιδεύει σε ευρωπαϊκές χώρες και πόλεις (Μόναχο, Ελβετία, Βενετία, Βαλτική, νήσοι Βαlearίδες και Λίπαρι) με το ψευδώνυμο Λουδοβίκος κόμης του Neudorf. Συνταγματάρχης του αυστριακού στρατού ήδη από το 1865, νιώθει πως δεν έχει κλίση στο επάγγελμα του στρατιωτικού, και παρότι του ανατέθηκε η διοίκηση της Βοημίας, προτιμά ν' αφιερωθεί στο μακρύ ταξίδι της γνώσης και κυρίως στη σπουδή και την κατανόηση της φύσης, ενώ οι ακανθώδεις ατραποί της γραφειοκρατίας και της πολιτικής απλώς ενέτειναν την οξυδέρκειά του. Με τα έξοχα φυσικά χαρίσματά του, αλλά και την καλή ανατροφή, την αυστηρή διαπαιδαγώγηση και την πολύπλευρη μόρφωση, ο αριστοκρατικός γόνος όδευε ακολουθώντας ένα πεπρωμένο τελείως διάφορο της καταγωγής του.

Σε ηλικία είκοσι ενός ετών, το 1868, δημοσιεύει τα δύο πρώτα του βιβλία: ένα για τη Βενετία και τη γύρω περιοχή κι ένα στο οποίο συγκρίνει τη μεσογειακή Βαλένθια με το βορινό γερμανικό νησί Χέλγκολαντ, ενώ ακολουθούν αμέσως μετά μια μελέτη για τα κολεόπτερα και ο πρώτος από τους εννέα τόμους της μνημειώδους έκδοσης για τις Βαλεαρίδες, η οποία ολοκληρώθηκε σε είκοσι δύο χρόνια. Στην πολύτομη και πολυτιμότερη αυτή μονογραφία κατέγραψε, σε έξι χιλιάδες σελίδες, τα πάντα γι' αυτά τα νησιά: έντομα, ζώα, πτηνά, φυτά, κλίμα, ιστορία, ήθη, έθιμα, αρχιτεκτονική, τοπία, πληθυσμό, επαγγέλματα, τραγούδια, ποιήματα κ.ά. Πρόκειται για ένα έργο που παραμένει αξεπέραστο ως τις μέρες μας. Ταυτόχρονα εκδίδει (1869) και το περίφημο *Tabulae Ludovicianae*, ένα ευρηματικό ερωτηματολόγιο εκατό περίπου σελίδων σε τρεις γλώσσες (γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά), το οποίο αποτέλεσε το βασικό εγχειρίδιο για τη συγκέντρωση πληροφοριών στις εξορμήσεις του. Το βοήθημα αυτό του περιηγητή αποτελεί ίσως την τελευταία εφαρμοσμένη ταξιδιωτική μέθοδο για τη συστηματοποίηση και την καταγραφή των γνώσεων που συγκεντρώνονται μέσω των ταξιδιών. Ο προβληματισμός και η παράδοση αυτή εμφανίζονται ήδη από το 16ο αιώνα και γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη έως και το 18ο, ενώ εκλείπουν σχεδόν τελείως το 19ο αιώνα, οπότε οι περισσότεροι ταξιδιώτες-συγγραφείς —λόγω των νέων συνθηκών στην πραγματοποίηση των ταξιδιών, καθώς και των νέων αντιλήψεων για τη συγγραφή ταξιδιωτικών πονημάτων— δεν υποτάσσονται πλέον σε κανονιστικά ταξιδιωτικά σχήματα και μεθόδους. Με το εγχειρίδιο αυτό ο Saluator επιστρέφει στη λεπτομερή και σχολαστική καταγραφή κι αδιαφορεί, όπως θέλει η εποχή του, για την εντύπωση και το συναίσθημα που του προκαλεί κάθε καινούργια εικόνα που του αποκαλύπτει ο χώρος.

Μετά το θάνατο του πατέρα του κληρονομεί τον οικογενειακό πύργο στη Βοημία, αλλά αφού εκδίδει άλλο ένα από τα σχεδόν εβδομήντα έργα του, μετά τη δεύτερη επίσκεψή του (1871) στη Μαγιόρκα, με το μεσογειακό κλίμα και τους ζεστούς ανθρώπους, αγοράζει εκεί το αγρόκτημα και την έπαυλη Μιραμάρ, στα βορειοδυτικά του νησιού, όπου προτιμά πλέον να διαμένει τα επόμενα τριάντα χρόνια, όταν δεν ταξιδεύει. Το 1872 αποκτά το πρώτο του σκάφος, την ατμοθαλαμηγό *NIXE I* (*Νύμφη, Νεράιδα*), που έμελλε να γίνει ένα πλωτό ινστιτούτο μελετών, κυρίως της Μεσογείου, και τα επόμενα δύο χρόνια ταξιδεύει ως το ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, έχοντας επισκεφτεί κατά σειρά την Κωνσταντινούπολη, τη Ρόδο, την Κύπρο, το Λίβανο, τη Συρία, τους Αγίους Τόπους, την Αίγυπτο, τις Κυκλάδες, τα Κύθηρα και τη Ζάκυνθο. Ακολουθούν δύο εκδόσεις, για τους Αγίους Τόπους και τη Λευκωσία, ενώ ως το θάνατό του ο Saluator κατάφερε να παραδίδει στο επιλεγμένο, φιλότεχνο αναγνωστικό του κοινό τουλάχιστον δύο πρωτότυπα έργα κάθε χρόνο. Στα μέσα της δεκαετίας του 1870 εκδίδει μια πραγματεία για την *Παλαιά και τη Νέα Καμένη της Σαντορίνης* (1875) και το βιβλίο *Περίπλους του Κορινθιακού κόλπου* (1876). Όλα του τα έργα, εκτός από ελάχιστα, εκδίδονταν στην Πράγα, από τον εκδοτικό οίκο Heinrich Mercy. Τα σκίτσα του, με μελάνι και μολύβι, καθώς και οι ακουαρέλες του γίνονταν ξυλογραφίες και λιθογραφίες, ενώ οι επισυναπτόμενοι χάρτες και τα διαγράμματα φιλοτεχνούνταν από τον ίδιο. Τα τελευταία του έργα εμπλουτίστηκαν και με φωτογραφίες.

Στη Μαγιόρκα, όπου τον επισκέφτηκε τουλάχιστον τρεις φορές η μητέρα του, με την οποία διατηρούσε, όπως και με πλήθος άλλους, πυκνή αλληλογραφία, αγόρασε σταδιακά εκτάσεις γης, αγροκτήματα και επαύλεις. Το ωραιότερο κτίσμα αυτής της περιουσίας, η εξοχική κατοικία D'Estaca, στην περιοχή Valldemossa, ανήκει σήμερα σε δημοφιλή Αμερικανό πθοποιό. Μονήρης και θεοσεβής, όπου

κι αν πήγαινε επισκεπτόταν τον πλησιέστερο χριστιανικό ναό, ενώ περιόριζε την αναψυχή του σε μικρές θαλάσσιες εκδρομές, ιππασία ή περιπάτους στους κήπους του, τους οποίους περιποιόταν ο ίδιος. Μετά τη δύση του ήλιου, μάλιστα, σπάνια εγκατέλειπε την έπαυλη ή το σκάφος του.

Συμμετείχε σε διεθνή συνέδρια και εκθέσεις, τιμήθηκε με διακρίσεις, έγινε μέλος της Γεωγραφικής Εταιρείας της Βιέννης (1876), του Λονδίνου (1881) και της Ρώμης (1884), καθώς και της Εντομολογικής Εταιρείας της Φλωρεντίας (1889), ενώ αποτόλμισε ταξίδια ως τη μακρινή Καλιφόρνια και τη Μελβούρνη, για τις οποίες βέβαια εξέδωσε και σχετικά έργα. Ός το τέλος του 19ου αιώνα, στην πλούσια συγγραφική του παραγωγή περιλαμβάνονται έργα φυσικής, πολιτικής και οικονομικής γεωγραφίας, βιβλία για μικρούς, άγνωστους, αγνοημένους από άλλους συγγραφείς τόπους, κυρίως της Μεσογείου: *Λευκωσία, πρωτεύουσα της Κύπρου· Ο δρόμος των καραβανιών από την Αίγυπτο στη Συρία· Ένας αθλητικός γύρος του κόσμου· Μπιζέρτα· Πάλμα· Αλεξανδρέττα· Χόμπαρταουν, πρωτεύουσα της Τασμανίας· Κανόζα· Ούστικα· Τανισιά Λίπαρι· Κολουμπρέτες· Ισπανία*. Εξέδωσε επίσης τα έργα *Σημειώσεις από την Αμπάζια, Ναυάγιο ή Όνειρο θερινής νυκτός και Παραμύθια της Μαγιόρκα*, ενώ βραβεύτηκε στο Παρίσι για τους δύο πρώτους τόμους του έργου του για τις Βαlearίδες νήσους, που περιείχαν εντυπωσιακά σχέδια. Τέλος, αναφέρουμε ξεχωριστά την ογκώδη, πεντακοσίων σελίδων, και πληρέστατη μονογραφία του *Παξοί και Αντίπαξοι*, που εξέδωσε το 1887, μετά από εξάμηνη παραμονή σ' αυτά τα νησιά.

Μια σειρά θάνατοι στο στενό και το ευρύτερο οικογενειακό του περιβάλλον πλήγωσαν βαθιά τον Saluator: η υποψήφια μνηστή του κάπκε μπροστά στα μάτια του όταν το φόρεμά της πήρε φωτιά σ' έναν επίσημο χορό· ο εξάδελφός του, αρχιδούκας Μαξιμιλιανός, αυτοκράτορας του Μεξικού, εκτελέστηκε· ο αδελφός του χάθηκε στα παγωμένα νερά της Παταγονίας· ο ανιψιός του Ροδόλφος, διάδοχος του αυστρουγγρικού θρόνου, και η ερωμένη του Μαρία Βετσέρα αυτοκτόνησαν· η αυτοκράτειρα Ελισάβετ (Σίσυ) δολοφονήθηκε. Πολύ του στοίχισε επίσης η απώλεια της λατρευτής του Catalina Homar. Ίσως όλοι αυτοί οι θάνατοι να ήταν η αιτία που αποτραβήχτηκε στο μονήρη βίο του στη Μαγιόρκα. Μετείχε όμως πάντα στην ετήσια οικογενειακή σύναξη στα πάτρια εδάφη, στα γενέθλια του αυτοκράτορα, όπου μόνο τότε εμφανιζόταν με την επίσημη στολή του συνταγματάρχη.

Ο χαρακτήρας κι η ευφυΐα του γοήτευσαν την εξαδέλφη του Ελισάβετ, σύζυγο του αυτοκράτορα της Αυστρίας Φραγκίσκου Ιωσήφ, τη γνωστή μας Σίσυ, την ερημίτισσα του Αχιλλείου στην Κέρκυρα. Η μελαγχολική αυτοκράτειρα βρήκε στη Μαγιόρκα και κοντά στον εξάδελφό της ό,τι δεν της πρόσφερε ο εργασιομανής, ασκητικός και πολύ μεγαλύτερός της άντρας της: περιπάτους σ' ένα μαγευτικό παράδεισο, συντροφιά κι εκλεπτυσμένες συζητήσεις. Σ' αυτό τον τεράστιο «κήπο» των δεκαέξι επί δέκα χιλιομέτρων που είχε δημιουργήσει στη Μαγιόρκα στα τριάντα χρόνια της παραμονής του εκεί ο αρχιδούκας, ο πρωτοπόρος οικολόγος, από σεβασμό στη φύση εφάρμοζε αυστηρούς κανόνες για τη διατήρησή της. Στ' αγροκτήματά του απαγορευόταν να κόβονται τ' αγριολούλουδα, οι ελαιώνες έμεναν άθικτοι και μόνο οι αμπελώνες καλλιεργούνταν επιμελώς, ενώ τα ζώα πέθαιναν από φυσικό θάνατο ή πλήρωνε για να μην τα σκοτώνουν στα πανηγύρια. Ζώα (σκυλιά, γατιά, πτηνά κ.ά.) επιβίβαζε και στη θαλαμγύ του, μαζί με τον αγαπημένο του χιμπαντζή, για να τον συντροφεύουν στα ταξίδια του – τόσα πολλά μάλιστα, ώστε η ταξιδιάρικη *NIXE* βαφτίστηκε *Κιβωτός*.

Ο εκκεντρικός γαλαζοαίματος, που παρασύρθηκε κι ενέδωσε σε πολλούς έρωτες, απέκτησε κι αναγνώρισε πάμπολλα τέκνα και ποτέ δεν παντρεύτηκε επίσημα, σαγηνεύτηκε από θηλυκές κι αρσενικές

υπάρξεις· αλλά η Μαγιορκέζα Catalina Homar κράτησε για είκοσι χρόνια ξεχωριστή θέση στο ερωτικό του καλειδοσκόπιο και στη ζωή του. Μια ζωή απόλυτα προγραμματισμένη στην καθημερινότητά της. Όσο ζει στη Μαγιόρκα, από τις πέντε τα χαράματα είναι στο πόδι, για ν' ασχοληθεί πρωτίστως με την αλληλογραφία του και να επιβλέψει προσωπικά όλες τις εργασίες στα κτήματά του. Το υπόλοιπο πρωινό γράφει ή διορθώνει τυπογραφικά δοκίμια ως το μεσημεριανό γεύμα, το οποίο μοιράζεται με όλους τους υποτακτικούς του. Τηρεί ανελλιπώς την απογευματινή ανάπαυλα κι ακολούθως ιππεύει για μία ώρα το ευγενικό λευκό άλογό του. Εργάζεται στο γραφείο του ως την ώρα του δείπνου και πριν αποσυρθεί συναναστρέφεται φίλους, συνεργάτες, καλλιτέχνες, λογίους που τον επισκέπτονται, ποτέ όμως τους απρόσκλητους επισκέπτες, τους οποίους απεχθάνεται. Στην έπαυλη Μιραμάρ στη Μαγιόρκα φιλοξενούσε πάντα τους επισκέπτες του για τρεις μέρες.

Μετριόφρων, νηφάλιος αλλά και αυταρχικός, αγαθοεργός κι ευγενής προστάτης, αξιαγάπητος, ευπροσήγορος, οραματιστής, ερωτοπαθής, αντικομφορμιστής, φυσιολάτρης, αντικειμενικός κι ευσυνείδητος, αγαπά ειλικρινά και συναναστρέφεται τους απλούς λαϊκούς ανθρώπους. Κυκλοφορεί σαν ατιμέλητος αστός κατώτερης τάξης, με σανδάλια και φαρδιά λινά παντελόνια, δεν καπνίζει, πίνει κυρίως ζύθο, δεν συχνάζει σε θέατρα ή όπερες, εκκλησιάζεται καθημερινά κι αποφεύγει τις συναθροίσεις. Παρά την αφελή περιβολή του, τα ασπρόρουχά του, όπου κι αν βρίσκεται αγκυροβολημένη η ατμοθαλαμηγός του, πλένονται και σιδερώνονται μόνο στο Λονδίνο! Τα ογκώδη κιβώτια πηγαινοέρχονται κάθε βδομάδα στη βρετανική πρωτεύουσα, αν και τα πουκάμισα που μεταφέρονται είναι ταλαιπωρημένα και ξεφτισμένα. Διατηρώντας πάντα την αυτοκρατορική αξιοπρέπεία του, είναι ευεργετικός προς τους υποδεέστερους πάσχοντες, γενναιόδωρος, με πατρική μέριμνα για όλους της υπηρεσίας του, με ιδιαίτερη στοργή για το πλήρωμά του, ενώ ο ίδιος αρνείται τις ιατρικές συμβουλές. Μερικά για τους γάμους των αντρών της υπηρεσίας του κι έπειτα δέχεται γυναίκες και παιδιά στη θαλαμηγό του και τους φροντίζει όλους σαν καλός οικογενειάρχης, αλλά δεν επιτρέπει οικειότητες κι απαιτεί αυστηρότατη πειθαρχία κι αφοσίωση. Όσο ασφυκτιά στους τύπους της Αυλής, τόσο με τους εκκεντρικούς του τρόπους (χρησιμοποιεί σωσία, ντύνεται άθλια, δέχεται ημερομίσθια και φιλοδωρήματα, ταξιδεύει στην τρίτη θέση στα τρένα) κερδίζει τη συμπάθεια των λαϊκών στρωμάτων – με τους τρόπους του, αλλά κυρίως με την ανωτερότητα των αισθημάτων του και την πνευματική του καλλιέργεια. Πράος, μελίχιος, με διδακτικό ύφος στην ομιλία του, επιδιώκει πάντα να είναι ευχάριστος. Ολιγαρκής αλλά και ιδιόρρυθμος, ο ωραιοπαθής πρίγκιπας νιώθει πληρότητα μόνο μέσα στην ομορφιά της φύσης. Η βαθιά αυτή αγάπη για τη φύση εκφράζεται σε όλα του τα έργα – η αγάπη κι ο θαυμασμός που νιώθει για ό,τι αυθύπαρκτο στην πλάση, φυσικό, χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση.

Η πρώτη θαλαμηγός του, που πλοηγούσε αυτοπροσώπως από το 1883 και για δέκα χρόνια, ναυάγησε στις ακτές της Αλγερίας, στα χέρια του επόμενου πλοιάρχου, ενώ ο ίδιος κι όλο το πλήρωμα σώθηκαν. Τον επόμενο χρόνο, το 1894, αποκτά τη δεύτερη *Νύμφη* του, τη *NIXE II*, με την οποία πραγματοποιεί τα υπόλοιπά του ταξίδια. Το 1899 η ευνοούμενή του Catalina Homar, που τον συνοδεύει στους Αγίους Τόπους, προσβάλλεται από επιδημική ασθένεια. Το 1900, ο αρχιδούκας με την τελική του διαθήκη ορίζει —εκφράζοντας ίσως έτσι και την ερωτική του προτίμηση;— μοναδικούς του κληρονόμους τον έμπιστό του γραμματέα, στενό συνεργάτη και φίλο Αντονίο Βίβες και τα παιδιά του, των οποίων είχε γίνει ανάδοχος και τα ανάθρεψε με παθολογική σχεδόν λατρεία κι αφοσίωση.

Από το Δεκέμβριο του 1901 ως το Μάιο του 1902 ο Ludwig Salvator παρέμεινε στη Ζάκυνθο, την οποία είχε πρωτογνωρίσει τον Ιούλιο του 1873. Κατά το εξάμηνο αυτό θα πάρει άμεση γεύση της κοινωνίας και του τοπίου, θα συνεργαστεί με λογίους του νησιού, θα φιλοτεχνήσει επιτόπου 329 σκίτσα και μελανογραφίες και θα συγγράψει τη δίτομη μονογραφία *Zante*. Στο τέλος του 1902 θα επιστρέψει για άλλο ένα δίμηνο στο νησί για να ολοκληρώσει τη μελέτη του. Αυτό το ογκωδέστατο και μεγάλου σχήματος έργο του θα κυκλοφορήσει δύο χρόνια αργότερα (1904) από δύο εκδότες ταυτόχρονα, στην Πράγα και στη Λειψία.

Το χειμώνα του 1902, όταν ξαναβρέθηκε στη Ζάκυνθο, λόγω μιας επιδημίας ιλαράς στην περιοχή η ακολουθία του φιλοξενήθηκε σε έπαυλη στο νησί. Εκεί η Λουίζα Vives, κόρη του γραμματέα του Αντονίου και γνωστή ως Γκιζέτα, έμελλε να γνωρίσει και να παντρευτεί τελικά, μετά από δέκα χρόνια, τον Έλληνα γιατρό και ποιητή Γιάννη Τσιλιμίγκρα, με τον οποίο έζησε στη Μαγιόρκα από το 1912 ως το 1947, όπου εκείνος διετέλεσε (εκτός από το διάστημα 1936-1939) άμισθος πρόξενος της Ελλάδας. Η βαφτισιμιά Λουίζα Vives-Τσιλιμίγκρα κληρονόμησε το ένα τέταρτο του «μικρού βασιλείου» του αρχιδούκα και οι απόγονοί της στη Μαγιόρκα διατηρούν μέχρι σήμερα τη μνήμη του ευεργέτη τους, του «καλού θείου Λουίτζι».

Το 1903 ο αρχιδούκας γίνεται μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός της Αθήνας, ενώ το ενδιαφέρον του στρέφεται και στο υπόλοιπο Ιόνιο. Τον ίδιο χρόνο δημοσιεύει τον τόμο *Θερινές ημέρες της Ιθάκης* και το 1905, τη χρονιά που χάνει την αγαπημένη του Catalina Homar, τις *Χειμερινές ημέρες της Ιθάκης*. Το 1907 εκδίδει το *Ιστορικό δοκίμιο για την Πάργα*, το οποίο περιέχει επίσημα έγγραφα από το 1386 ως το 1906 και για την έκδοσή του συνεργάστηκε με τον καθηγητή Σπυρίδωνα Λάμπρο· και το 1908 τις *Σημειώσεις για τη Λευκάδα*, τελευταίο έργο του για ελληνικό τόπο, στο οποίο αντικρούει τη θεωρία του αρχαιολόγου Wilhelm Dörpfeld ο οποίος ταυτίζει την ομηρική Ιθάκη με τη Λευκάδα.

Παρ' όλο που συμμετέχει πάντα και διακρίνεται ως επίτιμο μέλος σε διεθνείς εκθέσεις, φορείς και Ακαδημίες Τεχνών και Επιστημών, επειδή είχε προσβληθεί από ελεφαντίαση, τα συμπτώματα της ασθένειας (παραμορφώσεις στα άκρα) τον ταλαιπωρούν όλο και περισσότερο. Λόγω των διεθνών εξελίξεων, το 1913 εγκαταλείπει για πάντα την αγαπημένη του Μαγιόρκα. Εγκαθίσταται αρχικά στην έπαυλή του κοντά στην Τεργέστη, το 1914, τη χρονιά που ο εξάδελφός του Φραγκίσκος Φερδινάνδος, διάδοχος του αυστροουγγρικού θρόνου, και η σύζυγός του Σοφία δολοφονούνται στο Σαράγιεβο, ένα γεγονός που, όπως ξέρουμε, πυροδότησε την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Την επόμενη χρονιά, κατά διαταγή του αυτοκράτορα, αποτραβιέται με την ακολουθία του στον πύργο του στο Brandeis, στη Βοημία. Και στις 12 Οκτωβρίου του 1915 ο Ludwig Salvator, ο «Διογένης αριστοκρατικής καταγωγής», όπως ονομάστηκε, πεθαίνει στην επίσημη κατοικία του από σπυραιμία, μετά από εγχείρηση στα κάτω άκρα, κι ενταφιάζεται προσωρινά στο εκεί παρεκκλήσι. «Ο θάνατος του αρχιδούκου της Αυστρίας δεν είναι απώλεια μόνον της Αυστρίας, αλλά της Τέχνης, της Επιστήμης και των Γραμμάτων», όπως έγραψε ο Επτανήσιος ιστοριοδίφης Σπυρίδων Δε Βιάζης. Το 1916 κυκλοφορούν τα τελευταία του έργα και η ύστατη προσφορά του στη Μαγιόρκα. Τον Ιούνιο του 1917 ανοίγεται επίσημα η διαθήκη του, την οποία είχε συντάξει, όπως είπαμε, το 1900 και στην οποία όριζε, προς μεγάλη έκπληξη όλης της αυτοκρατορικής οικογένειας, γενικό κληρονόμο το γραμματέα του Αντονίου Vives. Λίγους μήνες αργότερα, ο ανιψιός του Κάρολος Α΄, τελευταίος αυτοκράτορας του αυστριακού

θρόνου, αγοράζει από τον κληρονόμο τον πύργο Brandeis σε αστρονομική τιμή, και στις 13 Μαρτίου 1918 τα οστά του αρχιδούκα Ludwig Salvator μεταφέρονται στην αυτοκρατορική κρύπτη του ναού των Καπουτσίνων στη Βιέννη, τελευταία κατοικία των Αψβούργων.

Από το 1899, οπότε κυκλοφόρησε η πρώτη εργασία για τη ζωή και τη δράση του Salvator, και ως την πρόσφατη ίδρυση, από τον Βιεννέζο νομικό Dr. Wolfgang Löhner, της Εταιρείας που φέρει το όνομά του (www.ludwig-salvator.com), πάνω από τριάντα εκδόσεις και πολύ περισσότερα άρθρα έχουν ασχοληθεί με την πολυσχιδή προσωπικότητα και το έργο αυτού του ανθρώπου που αφιέρωσε τη ζωή του στην έρευνα και την τεκμηρίωση θεμάτων κυρίως της Μεσογείου. Ο Ιούλιος Βέρν, με τον οποίο ήταν φίλοι, δανείστηκε τον τύπο του για τον ήρωά του Ματίας Σάντορφ στο ομώνυμο μυθιστόρημα. Ο ίδιος ο Salvator, με τη συνδρομή της μητέρας του, επωμιζόταν τις δαπάνες για τις έρευνες και την έκδοση των βιβλίων του. Τα έργα του κυκλοφορούσαν πάντα από τον ίδιο εκδότη, τον Heinrich Mercy, στην Πράγα, σε πολυτελείς εκδόσεις, με ξυλογραφίες, λιθογραφίες κι αργότερα και με φωτογραφίες, και σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, μέχρι πεντακόσια, που τα μοίραζε ο ίδιος στον κύκλο των επιφανών αριστοκρατών, φίλων, γνωστών και συνεργατών του, καθώς και σε φορείς που ενδιαφέρονταν για το έργο του. Χάρη στον Βερολινέζο εκδότη Leo Woelfl, μερικά έργα του διατέθηκαν και σε βιβλιοπωλεία. Το όνομα του συγγραφέα δεν εμφανίζεται στις εκδόσεις, με μοναδική εξαίρεση το έργο *Παξοί και Αντίπαξοι*. Έγραφε στα γερμανικά, ενώ μικρά μόνο έργα του, για άλλες χρήσεις, γράφτηκαν στα ισπανικά, τα ιταλικά, τα γαλλικά ή τα αγγλικά. Γνώριζε επίσης αραβικά, ενώ χρησιμοποιούσε με κάποια δυσκολία και τα ελληνικά στον προφορικό λόγο.

Στις συνεχείς εξερευνήσεις του ο Salvator δεν μελετούσε ποτέ βιβλία σχετικά με τον τόπο που επιθυμούσε ν' ανακαλύψει, για να μην έχει καμιά απολύτως προκατάληψη. Έκανε την περιήγησή του μόνος του, ομιλητικότατος κι ευχάριστος, συνομιλούσε με ανθρώπους κάθε κοινωνικής τάξης κι έδινε στους εγγράμματους το *Tabulae Ludoviciana*. Ο δήμαρχος, ο γιατρός, ο δάσκαλος, ο δικαστής, ο ιερέας της περιοχής συμπλήρωναν στο αναλυτικό αυτό (σε τρεις γλώσσες) ερωτηματολόγιο όσες πληροφορίες ήταν σε θέση να δώσουν και κατόπιν ο αρχιδούκας τις επιβεβαίωνε με αυτοψία. Η εικόνα κάθε τόπου που ήθελε να δώσει περιλάμβανε θέματα παλαιοντολογίας, γεωλογίας, κλιματολογικά, ζωολογίας και βοτανικής. Στις επιδιώξεις του περιλαμβάνονταν επίσης θέματα ιστορικά, αρχαιολογικά, εθνογραφικά, λαογραφικά, δημογραφικά, υγειονομικά και γλωσσολογικά, καθώς κι ό,τι αφορούσε τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, τη ναυτιλία, την οικονομία, τις μεταφορές, το εμπόριο, τη βιοτεχνία, τη βιομηχανία, την ενδυμασία, την παιδεία, τη θρησκεία και τις εκκλησιαστικές αρχές, τη διοίκηση, τα λιμενικά έργα, τα σωματεία κ.ά. Ολοκλήρωνε τη γνώση του για κάθε τόπο μετά από επιτόπια περιήγηση, καθώς και έρευνα στη σχετική βιβλιογραφία και σε διάφορα αρχεία. Συνοδευόταν πάντοτε από τον Αντονίο Βίνες και τοπικούς ξεναγούς, και σε κάθε του σταθμό κατέγραφε με όλες τις λεπτομέρειες το τοπίο, τη χλωρίδα, την πανίδα, τον πληθυσμό και τον πολιτισμό. Σπάνια ταξίδευε με άμαξα, τις περισσότερες φορές με μουλάρια ή πεζός. Καθόταν στις πέτρες, «ως αληθής καλλιτέχνης και αληθής σοφός», για να σχεδιάσει ή να γράψει. Φοβόταν τον ήλιο, ιδίως το χειμωνιάτικο, γι' αυτό είχε πάντα μαζί του μια λευκή ομπρέλα, την οποία κρατούσε ανοιχτή, όσο εργαζόταν, ένας παραστεκόμενος υπη-

ρέτης. Όταν σχεδιάζε, κρατούσε το μπλοκ και το φιαλίδιο της σινικής μελάνης με το αριστερό χέρι, και με το δεξί, ταχύτατα, η μελανογραφία ήταν έτοιμη. Αν και είχε πολλές φωτογραφικές μηχανές στη θαλαμνγό, ποτέ δεν φωτογράφιζε ο ίδιος, αλλά ο ακόλουθός του ο Vives, γιατί, όπως έλεγε, «αν αρχίσω, φοβάμαι ότι θ' αγαπήσω τη φωτογραφία και δεν θα σχεδιάζω ούτε θα ζωγραφίζω πλέον». Πήγαινε ο ίδιος στα τοπικά ταχυδρομεία και διεκπεραίωνε προσωπικά την πλουσιότατη αλληλογραφία που διατηρούσε με ανθρώπους απ' όλους τους τόπους που είχε επισκεφτεί, όπως και με επιστήμονες και λογίους. Καθώς ξυπνούσε πολύ νωρίς, εργαζόταν πρώτα στο γραφείο του στη θαλαμνγό. Την ακολουθία του, περίπου είκοσι άτομα, την τακτοποιούσε σε ενοικιαζόμενες επαύλεις, όταν η διαμονή τους σ' έναν τόπο ήταν πολυήμερη ή πολύμηνη – όλους εκτός από το γραμματέα και φίλο του, που παρέμενε πάντα στο σκάφος. Γύρω στις επτά ή οκτώ συνήθιζε να πίνει σοκολάτα, διεύθυνε και πραγματοποιούσε τις περιηγήσεις όλη την ημέρα, δειπνούσε νωρίς, περπατούσε λίγο στη θαλαμνγό, ετοίμαζε τις εργασίες της επομένης και στις εννέα το βράδυ ξάπλωνε, όπως έπρεπε να κάνουν κι όλοι οι άλλοι της ακολουθίας του. Όμως το πρωί ο καθένας ήταν ελεύθερος να ξυπνήσει ανάλογα με τη διάθεσή του. Φοβόταν τα μικρόβια, δεν συνήθιζε να πίνει νερό ούτε οιοπνευματώδη, εκτός από ζύθο αρίστης ποιότητας, που φρόντιζε να έχει πάντα μαζί του. Ελαφριές σούπες, ψάρια, ψητά, σαλάτες και χόρτα αποτελούσαν το γεύμα του. Δεν έτρωγε καρπούς, γλυκίσματα και γαλακτοκομικά, εκτός από τυριά ως επιδόρπιο. Όταν έγραφε ή μελετούσε, άναβε τρία κεριά.

Κάπως έτσι, λοιπόν, ο αρχιδούκας με τη θαλαμνγό του, το πλήρωμα κι όσους τον συνόδευαν στις εξερευνησεις του βρέθηκε την άνοιξη του 1874 στην είσοδο του Κορινθιακού κόλπου. Σύμφωνα με όσα αναφέραμε παραπάνω για τον ίδιο και τη μέθοδο που εφάρμοζε στα ταξίδια του, παρατηρούμε πως η περιγραφή της βόρειας ακτής, από το Αντίρριο ως τον Ισθμό, είναι πιο αντιπροσωπευτική του έργου που ήθελε να επιτελέσει. Λεπτομερέστατη και σχεδόν φλύαρη παραδίδεται εδώ η καταγραφή κάθε ακρωτηρίου, κάθε λόφου, πλαγιάς, όρμου, βραχονησίδας, και της θέας από κάθε ύψωμα ή θαλασσινή αγκαλιά. Η γεωλογική σύσταση, η υπάρχουσα χλωρίδα, η όποια παρουσία πανίδας και η εντυπωσιακή παντού υπογράμμιση του χώρου με τα χαρακτηριστικά στην ελληνική ύπαιθρο παρεκκλήσια, αλλά και η επιβλητική παρουσία των ερειπίων, κυρίως φρουριών και πύργων, στιβαρή υπενθύμιση της άμυνας απέναντι σε όποιους εχθρούς αντιμετώπιζε η περιοχή σε κάθε ιστορική συγκυρία, μας δίνουν ολοζώντανα όλες τις εικόνες που αποκόμιζε ο ίδιος ο συγγραφέας. Εντυπωσιακή είναι η απουσία τού ανθρώπινου στοιχείου. Σπάνια υπάρχουν περιγραφές όπου να υποδηλώνεται η παρουσία κατοίκων ή η συμμετοχή τους σε δραστηριότητες της καθημερινότητας. Η νότια ακτή του Κορινθιακού κόλπου, δηλαδή η βόρεια ακτή της Πελοποννήσου, φτωχή σε κόλπους και όρμους, παρ' όλο που είναι πλούσια σε αρχαιολογικού ενδιαφέροντος τοποθεσίες, στο κείμενο του αρχιδούκα υστερεί σε περιγραφές σε σύγκριση με τη Ρούμελν. Παρατηρούμε κάποια βιασύνη του συγγραφέα να «κλείσει» τον περίπλου, να φτάσει ξανά στην είσοδο του κόλπου, να ολοκληρώσει έστω και εσπευσμένα την περιήγηση.

Το όλο κείμενο διαπνέεται από μια ψυχρή καταγραφή κάθε γεωγραφικού στοιχείου, ενώ απουσιάζει οποιαδήποτε προσωπική τοποθέτηση, σχόλιο ή κρίση, καθώς και οποιαδήποτε αναφορά στο χρόνο, την ημέρα, την ώρα της επίσκεψης. Δεν είναι σαφές σε πόσο χρονικό διάστημα ολοκλήρωσε ο Saluator

την περιήγηση και τον περίπλου. Επίσης, δεν εκφράζονται πουθενά τα συναισθήματα που είχε κατά την επαφή του με το φυσικό περιβάλλον που τόσο θαύμαζε, τον μάγευε κι αφιέρωσε όλη του τη ζωή στην καταγραφή και τη διάσωσή του. Φόρτιση, εντυπωσιασμός, συγκίνηση, δυσφορία, απογοήτευση δεν διακρίνονται παρά σπάνια, και μονάχα στην τελευταία-τελευταία παράγραφο, με αφορμή το φρούριο του Ρίου, αφήνεται να εκφράσει τα συναισθήματα που του γεννά η συνάντηση με το ιστορικό παρελθόν. Επίσης, μία και μοναδική φορά διατυπώνει προσωπικές σκέψεις και κρίσεις, όταν αναφέρεται στη σημασία που θα έχει για το εμπόριο και τις μετακινήσεις η διάνοιξη του Ισθμού. Εδώ ο Saluator αποδεικνύει την οξυδέρκεια και τον πολιτικό νου που αναμφίβολα είχε, έστω κι αν, από επιλογή, δεν τα έθεσε στην υπηρεσία της Αυστροουγγαρίας. Τη σπουδαιότητα του έργου που πραγματοποιήθηκε λίγα χρόνια αργότερα τονίζει και η επιλογή του να προσθέσει στην έκδοση του βιβλίου ένθετο σχεδιάγραμμα της διατομής του Ισθμού.

Ο Saluator αποτυπώνει με το λόγο, σαν φωτογραφικός φακός, κάθε πίνακα της φύσης, ιδωμένον άλλοτε από τη μεριά της θάλασσας κι άλλοτε κατά τις πεζοπορίες του, και η αποτύπωση αυτή ολοκληρώνεται με τα λεπτομερή ιχνογραφήματά του. Στα σχέδια αυτά (ξυλογραφίες στην πρωτότυπη έκδοση), σε αντίθεση με το κείμενο, όπου δεν διακρίνουμε κάποια συγγραφική χάρη, υπάρχει μια εκπληκτική ευλωτία, πιστότητα στην αποτύπωση του χώρου, κι επίσης μια ελικρίνεια, καθώς δεν προβάλλονται μόνο αξιοπερίεργα πράγματα ή μνημεία, αλλά αναδεικνύονται οι απλές γραμμές τής φύσης, οι καμπυλώσεις των λόφων, η διαρκής, ήσυχη παρουσία της θάλασσας και η βλάστηση. Ο εικονογραφικός αυτός πλούτος κατατίθεται σαν διακριτική προσφορά της αγάπης που έτρεφε ο ίδιος ο Saluator για τη μαγική, καταπραϊντική συνδρομή της φύσης στην ψυχική γαλήνη που αναζητά κάθε οδοιπόρος. Ο χάρτης που συνοδεύει την έκδοση σχεδιάστηκε σαράντα χρόνια πριν από το ταξίδι του, επικαιροποιήθηκε το 1865 και περισσότερο βοήθησε τον περιηγητή μας παρά συμπληρώθηκε μετά τη δική του αυτοψία σ' εκείνα τα μέρη. Στα άλλα του έργα οι γεωγραφικοί και υδρογραφικοί χάρτες είχαν σχεδιαστεί μετά από προσωπικές του έρευνες.

Ο *Περίπλους του Κορινθιακού κόλπου*, έργο αφιερωμένο στον τότε πρίγκιπα του στέμματος και διάδοχο των Αψβούργων, τον Ροδόλφο, γιο της αυτοκράτειρας Ελισάβετ (Σίσι), είναι από τα πρώτα βιβλία που αφιέρωσε ο Saluator σε ελληνικό τόπο και δεν μοιάζει με κανένα από τα κατοπινά του, που αναφέρονται στο Ιόνιο πέλαγος. Στα τελευταία παρατηρούμε την πλήρη και πιστή εφαρμογή των *Tabulae Ludovicianae*, όπου οι τόποι παρουσιάζονται αναλυτικά, σχεδόν εξαντλητικά κι εμπειριστατωμένα, χωρίς να παραλείπεται κανένα απολύτως στοιχείο της φυσικής και ανθρωπολογικής γεωγραφίας, σε ξεχωριστά κεφάλαια, κατά το πρότυπο του ερωτηματολογίου του. Σε αντίθεση με τα νησιά, που είναι μάζες γης κυκλωμένες από θάλασσα, η ιδιαιτερότητα του τόπου που επιλέγει εδώ ο συγγραφέας είναι ότι πρόκειται για μια μάζα υγρού στοιχείου, τον Κορινθιακό κόλπο, ο οποίος περιχαρακώνεται από μια ακτογραμμή κι όπου περιγράφεται κατά βούληση και η γειτονική ενδοχώρα.

Παρ' όλες τις αδυναμίες που αναφέραμε σε σχέση με τα άλλα δικά του ή παρεμφερή έργα εκείνης της περιόδου, ο *Περίπλους* αποτελεί τη μόνη, και γι' αυτό πολύ σημαντική, μαρτυρία που διαθέτουμε για μια περιοχή η οποία στο σύνολό της δεν αποτέλεσε επιλεγμένο προορισμό για κανέναν άλλο περιηγητή της εποχής. Έτσι, η τίμια κι αντικειμενική αυτή αφήγηση, συνοδευόμενη από έναν αξιοπρόσεκτο πλούτο εικόνων, καλύπτει τη γη γύρω από μια θάλασσα, όπου τα οικιστικά σύνολα και τα ερείπια από

το πλούσιο ιστορικό παρελθόν υπαγορεύουν τη στάση της σκέψης, της γραφίδας και του καλάμου. Αναδύεται έτσι η κατάσταση της ελληνικής υπαίθρου, κυρίως στη Ρούμελη, σαράντα μόλις χρόνια μετά την Ανεξαρτησία. Το ταξιδιωτικό αυτό αφήγημα, παρ' όλη την έμφαση που δίνεται στο γεωφυσικό ανάγλυφο, αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία για τα μικρά κυρίως οικιστικά σύνολα, μοναδική σχεδόν στατιστική καταγραφή των οικισμών και της πληθυσμιακής τους κατάστασης. Στο έργο καταγράφονται οικισμοί και χωριά, κυρίως στη Στερεά Ελλάδα, που έχουν πια εγκαταλειφθεί. Ο αρχιδούκας επισκέπτεται τα μικρά χωριά και μιλάει γι' αυτά, αδιαφορώντας σχεδόν για τους σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους που μαγνήτισαν όλους τους άλλους ταξιδιώτες της εποχής του. Αξιοπρόσεκτη είναι και η επιμελής και συστηματική αναφορά σε όλους τους ναΐσκους και τα παρεκκλήσια που στέκουν στην ελληνική γη, σαν μια μικρή Ανάσταση το καθένα.

Πρόκειται για ένα αντικειμενικό, ειλκρινές κείμενο εμπλουτισμένο με καλλιτεχνικές πινελιές, όπου καθώς ξεδιπλώνεται η ακτή στα μάτια του περιηγητή, ξεδιπλώνεται και η εικόνα της αφανούς Ελλάδας όπως υπάρχει σε μια εποχή μετάβασης από την Οθωμανική αυτοκρατορία στο χάρτη του νέου ελληνικού κράτους, μιας ελάσσονος Ελλάδας που στέκει και αντιστέκεται, οδοιπορεί και πλέει αδιάλειπτα στον ιστορικό χρόνο.

Όσον αφορά ειδικότερα την Κορινθία, ο *Salvator* της αφιερώνει σχεδόν σαράντα ιχνογραφήματα, κληροδοτώντας μας τις μοναδικές απεικονίσεις που έχουμε για μερικούς οικισμούς και τοπία όχι μόνο από το 19ο αιώνα, αλλά κι από το υπόλοιπο εικονογραφικό υλικό της ταξιδιωτικής γραμματείας. Έτσι, ολοζώντανες στέκουν, σιωπηλές και πλήρεις, οι εικόνες για την Περαχώρα, τη Νέα και την Αρχαία Κόρινθο, το Λουτράκι, το Διμνιό, το Κιάτο, το Λουτρό, την περιοχή της Σικυώνας, ενώ αξιοπρόσεκτες είναι και οι απεικονίσεις οικιών, ερειπίων, εκκλησιών, κοιλάδων, βουνών και ακτογραμμών της περιοχής. Ξεκινώντας από τον όρμο του Σχοίνου, οδοιπορεί στην ενδοχώρα, περιπλέει τα Καλά Νησιά (Αλκυονίδες), περιτρέχει την ακτή της Περαχώρας για να μιλήσει για τα ιαματικά νερά και το εκκλησάκι τού Αγίου Αντωνίου. Για το Λουτράκι μάς παραδίδει μια από τις πιο ζωντανές σελίδες του έργου του, όπου ο χώρος και οι ανθρώπινες παρουσίες αναπαράγουν ζωηρές εικόνες της εποχής. Πραγματοποιεί μια από τις ωραιότερες, όπως λέει, εκδρομές στα χωριά Περαχώρα και Πίσια, και μαζί του απολαμβάνει ο αναγνώστης την πανοραμική θέα και προς τη λίμνη της Βουλιαγμένης. Η Νέα Κόρινθος αξιώνεται ν' αποκτήσει την πρώτη ίσως τίμια περιγραφή της, ενώ τα βήματα και οι σκέψεις του αρχιδούκα στην περιοχή του Ισθμού και ως τις Κεγχρεές τονίζουν γι' άλλη μια φορά τη σπουδαιότητα και τη μοναδικότητα της πολυσυζητημένης αυτής λωρίδας γης. Οι περιγραφές από την επίσκεψη στην Αρχαία Κόρινθο, με τα ερείπια και τις εκκλησίες της, καθώς κι από την άνοδο στον Ακροκόρινθο και το Πεντεσκούφι, δεν υπολείπονται σε λεπτομέρειες του χώρου και των ερειπίων ούτε υστερούν σε τίποτα από τα «προσκυνήματα» άλλων περιηγητών. Στα Εξαμίλια στέκεται στις οικίες και στις επιχειρήσεις ιδιωτών της περιοχής. Χωριά και οικισμοί, τόσο προς τη δυτική ακτή της Κορίνθου όσο και προς τη Σικυώνα, καταγράφονται με ό,τι πιο ιδιαίτερο τα χαρακτηρίζει. Ο εντυπωσιασμός του *Salvator* απ' το περιβάλλον και τα κατάλοιπα του παρελθόντος δεν κρύβεται, ενώ πριν η ακτή τον οδηγήσει προς το Λέχαιο, το Βραχάτι και τη Νεράντζα, συμπεριέλαβε στις εξορμήσεις του και τη νότια κοιλάδα Κουρτέσα. Το

Κιάτο («στεφανωμένο από λεύκες και κυπαρίσσια», όπως γράφει) και το Διμνιό τον εντυπωσιάζουν, και δεν παραλείπει να φτάσει ως το Παλαιό Πάσιο και το χωριό Μούλκι. Η ακτή πάντα τον ελκύει, και κοιτάζοντας τα εσωτερικά χωριά Θαλερό, Μελίσσι, Γελινιάτικα και Καριώτικα, φτάνει στη Συκιά, που τη θαυμάζει όπως κι όλο τον κάμπο και την περιοχή του Ξυλόκαστρου. Προς το Καμάρι και το Λουτρό μνημονεύονται ο φυσικός πλούτος κι οι καλλιέργειες της περιοχής. Ακολουθούν τα μέρη γύρω από το βουνό της Παναγίας, ενώ ο *Salvator* φτάνει κι ως τη δύσβατη τότε Ζούγρα. Επίσης, δεν αγνοούνται οι ιδιαιτερότητες της ακτής, η Λυκοποριά και το Στόμιο, και πριν εγκαταλείψει την Κορινθία ο περιηγητής αφιερώνει τα δέοντα στο πλούσιο και περιποιημένο Δερβέني.

Ενώ ο αρχιδούκας δημοσίευσε εννέα έργα για τον ελληνικό κόσμο, δεν έχουν μεταφραστεί όλα στα ελληνικά. Το 1905 μεταφράστηκε, δεκαοκτώ χρόνια μετά την έκδοσή του (1887), το βιβλίο *Παξοί και Αντίπαξοι*, με επιλογή από τις εικόνες των λαϊκών τύπων που είχε αποδώσει με την καλλιτεχνική γραφίδα του ο ανθρωπογνώστης με την υψηλή καταγωγή. Πρόσφατα μεταφράστηκε και η *Ζάκυνθος* (βιβλίο του 1904), ενώ το 2000 κυκλοφόρησε ο *Περίπλους του Κορινθιακού κόλπου*, σε μια προσπάθεια «απόδοσης από τα γερμανικά» του έργου από τον «ερασιτέχνη μεταφραστή», όπως δηλώνει ο ίδιος, γιατρός Γιώργο Δ. Γιαννόπουλο από το Κιάτο.

Έτσι, η παρούσα έκδοση, που απευθύνεται τόσο στο επιστημονικό όσο και στο ευρύ κοινό, έρχεται να υπενθυμίσει το σπουδαίο αυτό πόνημα στην ελληνική ιστοριογραφία. Οι καινοτομίες στην εκδοτική αυτή παρουσίαση του έργου είναι οι εξής:

1. Ο χωρισμός του κειμένου (που στο πρωτότυπο είναι ενιαίο, με συνεχή ροή) σε ενότητες, ο οποίος διευκολύνει την ανάγνωσή του.
2. Η σύνταξη αναλυτικού Ευρετηρίου όλων των γεωγραφικών ονομάτων και πραγμάτων (βουνών, ποταμών, οικισμών, εκκλησιών, μνημείων), το οποίο προσφέρει τη δυνατότητα επιλεκτικής και συστηματικής αναζήτησης.
3. Ο χωρισμός του κειμένου, με υποσελίδιους υπότιτλους, στις μεγάλες σημερινές νομαρχιακές περιφέρειες που καλύπτει η περιήγηση του *Salvator*. Αυτό προσφέρει άλλον έναν τρόπο ανάγνωσης του βιβλίου.
4. Η ταύτιση των τοπωνυμίων, η οποία διευκολύνει την παρακολούθηση της μετονομασίας τους.
5. Η συστηματική καταγραφή ναών και ναΐσκων, από την οποία έχει πολλά να ωφεληθεί η μελλοντική έρευνα.
6. Η ένταξη των εικόνων στο κείμενο, η οποία κάνει πιο ευχάριστη την ανάγνωση και προσφέρει πληρέστερη κι αμεσότερη προσέγγιση των περιγραφόμενων τόπων.

Η Αυτού Αυτοκρατορική και Βασιλική Υψηλότης Ludwig *Salvator*, αυτός ο αριστοκράτης που επέλεξε τις ατραπούς της επιστήμης από τους διαδρόμους των παλατιών, ο αρνητής του κατεστημένου, ο ασυνθηκολόγητος, ο ναυτικός, ο επιστήμονας, ο ζωγράφος, ο συγγραφέας, ο λάτρης της φύσης, ο ακά-

ματος, ο ειρηνιστής, ο «οικολόγος με την υπομονή μοναχού, με το ιδεώδες καλλιτέχνη και με την επιμέλεια σοφού», περιέπλευσε τον Κορινθιακό κόλπο σε ηλικία μόλις είκοσι επτά ετών, μ' ενθουσιασμό και ζήλο, με σεβασμό, μ' επιμέλεια κι ευσυνειδησία, μ' επιφυλακτική αντικειμενικότητα, με τέχνη και τεχνική, κι άπλωσε φύση και μνημεία σ' ένα ριπίδιο πρωτοπόρο κι ευφάνταστο. Κατέθεσε μια αλήθεια για το χώρο και τους ανθρώπους η οποία ούτε είχε αποκαλυφθεί ως τότε ούτε επαναλήφθηκε έκτοτε. Μας πρόσφερε ένα ευχάριστο ταξιδιωτικό ανάγνωσμα για τον Κορινθιακό κόλπο, μια αφήγηση με θέα «από τη μεριά της θάλασσας», που αναδεικνύει απ' το γνωστό και το εμφανές ως το μοναδικό και το ελάχιστο, σ' ένα πόνημα με λόγο και εικόνες που λειτουργεί σαν πανοραμικός αφηγηματικός φακός.

ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Δρ. Ιστορικός

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών